

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Ткачука Олега Степановича
«Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Дисертація О. С. Ткачука «Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект» присвячена одному з найбільш багатофункціональних інститутів цивільного процесуального права – інституту судової влади. Новизна та особлива актуальність поданої на рецензування дисертації зумовлена тим, що запропоноване автором дослідження проведене під чітко визначеним кутом з огляду на структурно-функціональний аспект реалізації судової влади, що є, безперечно, як новим напрямом наукового пошуку, так і поглибленням вже існуючих наукових здобутків процесуалістики у цій сфері.

Слід зазначити, що система балансу (стримування і противаг) різних гілок влади спрямована і на забезпечення здійснення фундаментальних прав людини та громадянина, зокрема, права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві, і на реалізацію загально-правових принципів (верховенства права, справедливості, розумності тощо). Водночас, не можна заперечувати й того факту, що судова влада у розрізі принципу поділу влади має самостійну цінність, характеризується особливостями реалізації у контексті цивільної юрисдикції, належних процедур, судового розсуду та легітимності судових рішень. Таким чином, дослідження реалізації судової влади в цивільному судочинстві як правової реальності з погляду інституційного механізму функціонування і багатофакторного впливу СКПЛ та практики ЄСПЛ на національний правопорядок, а також теоретичного дискурсу забезпечення ефективності правосуддя й розширення юстиціарної сфери приватного права та інститутів

альтернативного вирішення спорів, є перспективним напрямом проведення дисертаційних досліджень.

Окремо слід наголосити на тому, що ступінь наукової розробленості проблематики реалізації судової влади у цивільному судочинстві України є достатньо низьким, монографічні роботи з цієї тематики у вітчизняній науці цивільного процесуального права відсутні. Відтак, об'єктивна необхідність теоретичних досліджень інституту реалізації судової влади у цивільному судочинстві обумовлює своєчасність написання такої дисертації.

Виходячи із вищезазначеного, метою проведеного дослідження стало створення концепції структурно-функціональної моделі реалізації судової влади в цивільному судочинстві в умовах імплементації принципу верховенства права, заснованого на концепті системної єдності процесуальних доктрин та універсальних засад модернізації процесуального законодавства і судових практик.

Досягненню мети дисертаційного дослідження передувало розв'язання таких задач: визначити науковий напрям сучасних досліджень, виходячи з основних тенденцій у такій сфері правового регулювання процесуального права, як цивільне судочинство та суміжні інститути юстиціарної сфери; виявити наявні теорії судової влади в українській та зарубіжній науці в контексті наукових концептів і традицій з огляду на генезис доктрин, що тривалий час розвивалися в різних правових культурах, та дотичності еволюції наукових доктрин останніх десятиліть щодо фундаменталізації прав людини відповідно до принципу верховенства права як чинника гармонізації цивільного судочинства; уніфікувати проблему екстраполяції впливу ЄКПЛ та практики ЄСПЛ на сферу цивільних прав і обов'язків у контексті права на справедливий судовий розгляд не лише як на сферу суто цивільного судочинства, а й на юстиціарну сферу в цілому, у якій цивільне судочинство виступає її ядром; обґрунтувати структурно-функціональну модель судочинства у цивільних справах, її характеристики та структурну інституалізацію; з'ясувати характеристики принципу верховенства права та його застосування як

стандарту судового правотлумачення, ефективності цивільного судочинства; визначити особливості реалізації судової влади через характеристику цивільної юрисдикції, належні процедури, судовий розсуд та легітимність судових рішень; обґрунтувати спеціалізацію судової діяльності, диференціацію форм судочинства та законодавчих практик у контексті теоретичного концепту єдності та розмежування цивільної процесуальної форми, деформалізації судових процедур; виявити вплив глобалізації у правовій сфері на розвиток та типологію принципів і процедур цивільного судочинства на національному та наднаціональному рівнях; з'ясувати й узагальнити певні функціональні закономірності інституалізації альтернативних методів урегулювання цивільно-правових спорів, їх взаємодію з цивільним судочинством.

Ознайомлення із змістом роботи дає підстави для висновку, що поставлені завдання дисертантом успішно виконані, а мета – досягнута.

Методологічний арсенал дослідження, що охоплює загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ (історичний, діалектичний, системний та структурно-функціональний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, логічні (абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, екстраполяції, моделювання) та інші), дозволив О. С. Ткачуку вивчити основне коло проблемних питань, сформулювати висновки і науково-обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Інституту законодавства Верховної Ради України за темою «Стратегія розвитку законодавства України» (державний реєстраційний № 0103U007975).

Структура дисертації обумовлена завданнями та відповідає внутрішньому логічному зв'язку етапів дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що об'єднують п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 547

сторінок, з яких основний текст – 418 сторінок, список використаних джерел – 980 найменувань на 101 сторінці, додатки на 28 сторінках.

Дисертаційна робота за своїм змістом та формою виконана відповідно до встановлених нормативних вимог та в межах спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Перший розділ дисертації присвячено дослідженню теоретичних концептів реалізації судової влади у цивільному судочинстві. В результаті розроблення зазначеної проблематики дисертантом зроблені цікаві висновки, пропозиції та рекомендації, зокрема: проаналізовано інституціональні, функціональні та нормативні елементи судової влади як внутрішньодержавної загальноправової моделі відносин (с. 25); виокремлено критерії виділення функцій судової влади, серед яких: предметна сфера функціонування судової влади; мета судової діяльності; предмет судової діяльності та процесуальна форма, в якій така діяльність має відбуватися (с. 42); аргументовано, що основним призначенням цивільної процесуальної форми є «програмування» умов для максимально ефективного досягнення мети та забезпечення належного здійснення цивільного судочинства. Вона відтворює відповідний процесуальний режим регулювання та характеризується такими ознаками: нормативність, системність, залежність від принципів цивільного процесуального права, «алгоритмічність», єдність, здатність до диференціації, імперативність (с. 78); визначено, що провадженням є сукупність процесуальних дій, спрямованих на реалізацію певної функції судової влади, яка здійснюються з дотриманням вимог цивільної процесуальної форми з деякими особливостями, що проявляються або у спрощенні, або в ускладненні порядку розгляду і вирішення справ (с. 87).

У другому розділі роботи досліджується право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві та суміжні інститути юстиціарної сфери. В зазначеному контексті визначається юридична природа та обґрунтовується фундаментальне значення права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві (с. 117–140); надається загальна характеристика спрощеним провадженням та процедурам у цивільному судочинстві (с. 140–

178); пропонується розв'язання проблеми альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів (с. 178–202); досліджується процедура виконання судових рішень як частини судового розгляду (с. 202–233).

У межах цього розділу дисертант доходить обґрунтованого висновку про те, що право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві, закріплене у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, має фундаментальне значення для забезпечення конституційного права особи на судовий захист, а також для посилення ефективності відправлення правосуддя у цивільних справах. У такому ракурсі, на думку О. С. Ткачука, зазначене поняття може розглядатися, принаймні, у двох розуміннях: по-перше, як суб'єктивне право у контексті концепції прав людини; по-друге, як система мінімальних вимог, дотримання яких має забезпечити держава при зверненні особи до суду, тобто позитивне зобов'язання держави у сфері відправлення правосуддя в цивільних справах (с. 234).

Третій розділ дисертації дисертант присвятив принципу верховенства права та реалізації судової влади в цивільному судочинстві. З огляду на тематику зазначеного розділу роботи слушною видається низка висновків та пропозицій, зокрема щодо: розуміння принципу верховенства права як універсального стандарту, так званого гену, судового правотлумачення і правозастосування, що має на меті забезпечення кожного права на справедливий судовий розгляд і посилення ефективності цивільного судочинства (с. 249); виокремлення субстантивного та формальних елементів верховенства права, а саме: субстантивний елемент верховенства права полягає у тому, що під час усієї діяльності із правозастосування та правотлумачення суддя має виходити із каталогу основоположних прав людини та їх пріоритетності. Формальними елементами верховенства права, із яких має виходити суддя під час судового правозастосування і правотлумачення, слід вважати принцип законності, принцип пропорційності, принцип правової визначеності та процесуальні гарантії права на справедливий судовий розгляд (с. 247); проведення диференціації заходів протидії процесуальним

зловживанням залежно від їх природи на компенсаторні та власне процесуальні заходи (с. 321).

Визначення основних системоутворюючих тенденцій розвитку цивільного судочинства – проблематика четвертого розділу дисертації. В цьому розділі дисертант зосередив свою увагу на проблемі єдності судової влади та гармонізації процесуального законодавства (с. 350–370); визначив тенденції розвитку досудових процедур в цивільному судочинстві (с. 370–388); дослідив інстанційність та єдність судової практики у цивільному судочинстві (с. 388–409).

Слід звернути увагу і на цілу низку пропозицій, які розроблені дисертантом з метою удосконалення норм ЦПК України щодо: заочного розгляду справи як правового інституту, спрямованого на розумне спрощення, ефективність та диференціацію цивільного процесу; досудового врегулювання спору (медіації); удосконалення наказного провадження тощо. Так, автор пропонує викласти у новій редакції правові норми, що їх містять статті 2, 96, 100, 103, 104, 123, 169, 224, 225, 228, 231–233, 294, 296 ЦПК України.

Отже, навіть такий побіжний виклад основного змісту дисертації О. С. Ткачука свідчить про те, що в ній містяться важливі висновки, пропозиції та рекомендації, які стосуються як теоретико-методологічних засад реалізації судової влади у цивільному судочинстві, так і практики застосування відповідних правових норм.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень базуються на глибокому аналізі чинного цивільного процесуального законодавства України, порівнянні норм вітчизняного законодавства із законодавством інших держав (наприклад, Італії, Великобританії, Франції, Німеччини, Австрії, Румунії тощо), вивченні наукових праць та судової практики з окресленої проблематики.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що у дисертації вперше досліджуються структурно-функціональні аспекти реалізації судової влади в цивільному судочинстві та юстиціарній сфері суміжних інститутів АВС і визначаються доктринальні засади імплементації європейської традиції та

практики ЄСПЛ, що зорієнтовані на підвищення ефективності правосуддя у цивільних справах та АВС. При цьому автором висунуто низку нових у концептуальному плані наукових та практично-прикладних положень, а також пропозицій щодо оптимізації чинного цивільного процесуального законодавства України.

Практичне значення одержаних результатів дослідження виявляється у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків у: науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження універсальних проблем науки цивільного процесуального права теоретико-методологічного та прикладного характеру; правотворчій діяльності – при визначенні процесуальної політики та розробці й прийнятті нормативних актів, спрямованих на забезпечення ефективності цивільного судочинства та суміжної юстиціарної сфери; правозастосуванні – для оптимізації та підвищення рівня професіоналізму суддів; освітньому процесі – при підготовці підручників і навчальних посібників, інших освітніх ресурсів, під час викладання навчальних дисциплін з процесуальних галузей права. Указане підтверджується відповідними актами впровадження.

Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, знайшли відображення в п'ятдесяти одній науковій публікації: одній монографії, двадцяти восьми статтях у фахових виданнях, з яких десять – у наукових періодичних виданнях інших держав, та тезах двадцяти двох доповідей на наукових конференціях.

Потрібно ще раз наголосити, що наукові розробки автора виконані відповідно до напрямів проведення реформи цивільного процесуального законодавства України і судової системи. Вони відповідають рівню останніх досягнень теорії і практики цивільного процесуального права. Також варто відзначити значну кількість нових підходів до розглянутої проблеми, які збагачують наукову думку, дають змогу з іншого боку розглядати традиційні позиції вчених-процесуалістів.

У зв'язку із цим можна відзначити оригінальність, самостійність та наукову новизну рецензованої роботи та використання автором власних підходів до розв'язання цілої низки питань.

Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, достатньо високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити певні зауваження щодо окремих дискусійних положень роботи, а також таких, які потребують уточнення:

1. Слід звернути увагу на те, що об'єктом дисертаційного дослідження О. С. Ткачука є реалізація судової влади в цивільному судочинстві, яка досліджується, зокрема, у ракурсі теоретичних концептів, співвідношення права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві та суміжних інститутів юстиціарної сфери, у контексті принципу верховенства права тощо. Водночас, ознайомлення зі змістом дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що дисертант, розкривши зміст цілої низки суміжних правових категорій (правосуддя, процесуальна форма, верховенство права, судові рішення тощо), так і не надав, власне, доктринального розуміння терміну «реалізація судової влади».

2. У межах рубрики наукової новизни «вперше» О. С. Ткачук запропонував новий теоретичний підхід до визначення природи та інституційної характеристики досудових процедур цивільного судочинства як предмета процесуального регулювання поза межами формального судового розгляду (с. 13–14). Із такою позицією дисертанта не можна погодитися, оскільки, по-перше, цивільне процесуальне право регулює лише суспільні відносини, які виникають виключно між судом та учасниками цивільного процесу під час здійснення правосуддя у цивільних справах. По-друге, достатньо спірною є теза про те, що провадження у справі до судового розгляду є однією із таких процедур, адже проводиться після відкриття провадження у справі за обов'язковою участю суду як суб'єкта відповідних цивільних процесуальних правовідносин.

3. Деякі з положень наукової новизни дисертації певною мірою перебувають поза межами спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Зокрема, це стосується положень про розуміння судової влади не лише з точки зору її «державно-атрибутивних» ознак (статики), а й динамічних характеристик і виконання функцій судової влади як однієї з форм державної влади (с. 12); розуміння єдності судової практики як сукупності певних ознак (с. 14); функцій судової влади у цивільному судочинстві (с. 15); інтерпретації повноти судової влади (с. 15); класифікації моделей виконавчого провадження (с. 17).

4. Дещо суперечливою та деякою мірою необґрунтованою видається запропонована дисертантом диференціація цивільної процесуальної форми по горизонталі та вертикалі. По-перше, не зрозумілим є зміст критеріїв проведення такої класифікації. По-друге, із наведених дисертантом дефініцій видів цивільної процесуальної форм по вертикалі – судових процедур та проваджень – фактично випливає, що судові процедури є складовим елементом проваджень. По-третє, у межах диференціації цивільної процесуальної форми по горизонталі дисертант виокремлює правозастосовні цикли, складовими кожного з яких є три стадії: порушення справи; підготовка до судового розгляду; судовий розгляд. Наведене дозволяє дійти висновку про певну неузгодженість такої диференціації, адже, наприклад, спірним видається висновок, що у межах такого правозастосовного циклу, як виконання рішення, можна виокремити указані стадії. Крім того, у контексті найменування стадій цивільного процесу ми поділяємо позицію законодавця, відповідно до якої провадження у справі відкривається, а не «порушується».

5. На стор. 113 дисертаційної роботи дисертант наголошує на тому, що процесуальна діяльність суду під час розгляду справ в порядку наказного й окремого провадження не є правосуддям. Здійснення правосуддя дисертант пов'язує виключно з вирішенням спору про суб'єктивні права й обов'язки з метою захисту порушених, невизнаних і оспорюваних прав, свобод та інтересів.

Такий висновок видається нам достатньо спірним, таким, що штучно звужує розуміння змісту цієї правової категорії. Вбачається, правосуддя здійснюється і під час розгляду судом справ в порядку непозовного цивільного судочинства, в процесі якого суд забезпечує захист як порушених безспірних суб'єктивних прав (в порядку наказного провадження), так і порушених, невизнаних чи оспорюваних охоронюваних законом інтересів (в порядку окремого провадження шляхом підтвердження наявності чи відсутності юридичних фактів).

6. На стор. 280, 281 дисертаційної роботи автор доходить висновку про те, що інститут підвідомчості з прийняттям Конституції України 1996 р. фактично втратив актуальність та є застарілим поняттям, адже в Основному Законі закріплено необмеженість судової юрисдикції. Крім того, інститут підвідомчості передбачав, передусім, розподіл спірних справ між судовими та несудовими органами, що мало наслідком «дифузії судової влади».

Такий погляд видається нам не повною мірою обґрунтованим. Дійсно, у ЦПК України детально регламентовано інститут не підвідомчості цивільних справ, а цивільної юрисдикції суду як компетенції спеціально уповноваженого органу державної влади, наділеного відповідними юридично-владними повноваженнями здійснювати правосуддя у формі того чи іншого виду судочинства щодо певних правовідносин. Таким чином, якщо судова юрисдикція допомагає розмежувати предметну компетенцію між різними судами і ланками судової системи, то підвідомчість визначає саме властивість судової справи підпадати під цивільну юрисдикцію суду, а не іншого юрисдикційного органу. Отже, цивільна юрисдикція та підвідомчість цивільних справ суду є правовими категоріями, що з різних ракурсів відбивають сутність одного і того самого правового явища, у зв'язку із чим ми не можемо погодитися із вказівкою на застарілість цього поняття через правову регламентацію необмеженості судової юрисдикції у Конституції України.

Проте висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Зміст автореферату є ідентичним основним положенням дисертації.

Відзначене дає підстави зробити загальний висновок про те, що дисертація Ткачука Олега Степановича «Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект» за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки цивільного процесуального права. Робота виконана на достатньому теоретичному рівні, її зміст повною мірою розкриває тему дослідження. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, в цілому є належним чином аргументованими, достовірними і новітніми.

Таким чином, дисертаційне дослідження «Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор – Ткачук Олег Степанович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:
Завідувач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

С.С. Бичкова